

FENYVESI CSABA

A felismerési eljárások történeti üzenetei konkrét ügyek és korszakok tükrében

Hibás felismerések konkrét bűnügyekben

Minden emberi tevékenység magában hordozza a hibázás lehetőségét. Szokták mondani: az ember hibázó lény. Ez alól a kriminalisták, jogalkalmazók sem kivételek. Tudják ezt a jogalkotók is.¹ A modern büntetőeljárás kódexek a büntetőjogi felelősségre vonás több szakaszúságát – előkészítő-tárgyalási vagy nyomozási-ügyészi-bíróági – hirdetik, deklarálják éppen azért, hogy az esetleges hibákra, tévedésekre fény derüljön. Legalábbis nagyobb esély legyen erre, hiszen minél többen, minél többféle módszerrel vizsgálják meg ugyanazon kérdést-kérdéseket – lásd a kriminalisztikai hét fő kérdést –, annál nagyobb a valószínűsége, hogy azonos válaszadások esetében helyes a felelet.

A többszakaszú kriminalisztikai hibák és következményeik kazuisztikus vizsgálatánál most csak azon eseteket villantom fel, amelyeknél a felismerési eljárások (néha döntő) szerepet játszottak a hibás/téves (justizmord) ítéletek meghozatalában.

1. Nicola Sacco és Bartolomeo Vanzetti olasz származású szakszervezeti tisztségviselőket az 1920-as években két fegyveres rablással gyanúsították, majd vádolták meg (végül végezték ki az amerikai hatóságok) képzetlen személyek által adott

¹ Bárd Károly: Bizonyítási rendszerek és az igazság kiderítése büntető ügyekben. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. MBT, Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. p. 29.; Bárd Károly a 29–34. oldalon összefoglalja a szabad bizonyításból következő tévedési veszélyforrásokat, tényállás megállapítási „csapdákat”.

„fegyverszakértői” vélemények, lövedék-fegyver azonosítások és hibásan végrehajtott felismerések alapján.² Csak 1977-ben ismerte el Massachusetts állam kormányzója, hogy a korábbi bírósági eljárás nem volt korrekt, az előírásoknak megfelelő.

2. Magyarországon 1957-ben a Martfű környékén elkövetett, szexuális motivációjú emberölés miatt jogerős (halálbüntetésből átváltott) életfogytiglan szabadságvesztését töltő K. János már 11 évet „lehúzott”, amikor kiderült, hogy a valódi tettes K. Péter volt. K. János hamis beismerő vallomása mellé téves felismerő tanúk is jelentkeztek, akik látták (majd kiválasztották) őt a bűncselekmény helyszíne környékén.³
3. 2002. május 9-én a móri Erste bankfiókban elkövetett, 8 emberélelet követelő rablás tetteseként a bíróság jogerősen életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte K. Edét, akit több felismerő tanú is látni vélt a bank ajtajában. Néhány évvel később, pontosan 2007-ben derült ki, hogy a bűncselekményt két másik személy követte el, K. Ede semmilyen módon nem vett részt benne, nem állt a bank ajtajában sem az elkövetéskor.⁴

² Részletesebb ügyleírás megtalálható: Katona Géza – Kertész Imre: A bűn nyomában. Minerva, Budapest, 1977. 201–210. o.; Wall, P. M.: Eye-Witness Identification in Criminal Cases. Charles C. Thomas Publisher. Springfield, Illinois, USA, 1965. 20–21. o., 93–94. o.

³ Katona Géza: A bűnüldözés fél évszázada. BM Kiadó. Budapest. 193–195. o.; Kovács Lajos: A Mór megtette... Korona Kiadó. Budapest, 2009. 248–255. o.

⁴ Dezső Antal védőbeszéde a móri mészárlással vádolt K. Ede védelmében. In: Tóth Mihály (szerk.): Híres magyar perbeszéddek. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2013. 334–368. o.; Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. 36–37. o.; Kovács Lajos: i.m. 370. o.

4. Az amerikai innocent projekt adatai szerint a justizmord ítéletek 71%-a mögött téves felismerések szerepeltek. (Spinney vizsgálatában 75%-ot tettek ki a téves felismerésre bemutatások.⁵) Az innocent projekt napjainkban 400-at közelítő ügyéből kettőt emelek ki, amelyek szorosán kötődnek az elhibázott felismerésekhez.
5. 1997 júliusában a bostoni rendőrségen először fénykép, majd line-up felismerési eljárásban azonosította az egyik szemtanú Stephen Cowanst mint az 1997. május 30-i rendőrzár elleni fegyveres támadás elkövetőjét. Egy másik tanú a szemközti ablakból azonosította szintén Stephen Cowanst a tett színhelyére átlátva, ám a „line-up” eljárás során már nem tudta kiválasztani. A bűncselekmény helyszínén rögzítették az elkövető ujjnyomát is egy pohárról, ami a szakértő szerint azonos volt Cowans hüvelykujja nyomatával. Mindezek alapján súlyos szabadságvesztésre ítélték 1998-ban, azonban hat évvel később a bostoni Suffolk Superior Court felmentette és szabadította – a lefolytatott új eljárást követően. Ugyanis az elkövető helyszínén hagyott sapkáján és trikóján levő anyagmaradványok DNS tartalma nem egyezett meg a terheltével. Ezek után újra megvizsgálták a poháron talált ujjnyomot. Az új szakértők – szemben a korábbi terhelő, tévedő szakvéleménnyel – kategorikusan kijelentették, hogy az nem azonos Cowans egyetlen ujjnyomatával sem, így – hat és fél évi bezártság után – a felismerő tanúk vallomásai is

⁵ Spinney, L.: Line-ups on trial. *Nature*, 2008/453. 442–444. o. A magyar joggyakorlatban további téves azonosítású ügyekről olvashatunk még az alábbi tanulmányokban, kötetekben: Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): *A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete*. MBT. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. 43. o.; Badó Attila – Bóka János: *Ártatlanul halálra ítélték*. Nyitott Könyv Kiadó. Budapest, 2003.; <http://www.innocenceproject.org>. (Letöltés ideje: 2021.01.18.); Dezső Antal védőbeszéde a móri mézárlassal vádolt K. Ede védelmében. In: Tóth Mihály (szerk.): *Híres magyar perbeszéd*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2013. 334–368. o.; Hack Péter: Az igazságszolgáltatás kudarcai. In: Fenyvesi Csaba (szerk.): *A Magyar Büntetőjogi Társaság Jubileumi Tanulmánykötete*. Budapest–Debrecen–Pécs, 2011. 36–37. o.; Kovács Lajos: i.m.; Fenyvesi Csaba: *A kriminalisztika tendenciái*. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2014. 2017. VII. fejezet.

megkérdőjeleződtek. (Cowans az Amerikai Egyesült Államok 141. olyan személye volt, akit úgynevezett „post-conviction DNA testing” alapján – utólagosan – mentettek fel.)⁶

6. A másik, időben előbb kezdődő, de később végződő esetről 1981-ben az akkor 22 éves Jerry Miller nevű amerikai állampolgárt tartóztat-ták le, és helyezték vád alá rablás, emberrablás és nemi erőszak megalapozott gyanúja miatt. Felismerésre bemutatás során két szemtanú is tévesen azonosította a végig következetesen tagadó Millert. Ráadásul maga a sértett is őt jelölte meg – szintén tévesen – elkövetőként. Az esküdszék bűnösnek találta, majd ezt követően 24 évet töltött szabadságvesztésben. 2005-ben helyezték feltételelesen szabadlábra regisztrált erőszaktevőként. Ez az amerikai jogszabályok szerint azt jelentette, hogy köteles volt egy elektronikus nyomkövetőt viselni a nap huszonnégy órájában, valamint ha – a hatóság engedélyével – új helyre költözött, kénytelen volt a szomszédjaival közölni, hogy őt egyszer már nemi erőszak vádjával elítélték. Később azonban az áldozat ruhájában talált spermiumból kinyert DNS vizsgálat bizonyította Miller ártatlanságát. 2007. április 23-án Jerry Miller lett a kétszázadik elítélt, akit utólagos DNS vizsgálat eredményeként felmentett a bíróság.⁷

A felismerési eljárások története

A leírt esetek jól tükrözik, a nemzetközi és hazai kutatások pedig alátámasztják, hogy egy jelentőségteljes, nyomatékos erejű nyomozási cselekményt feszegetnek. Nem haszontalan megvizsgálni a kettős arculatú (büntető eljárásjogi-kriminálisztikai) intézmény történeti fejlődését, amiből a mai szabályozásra, illetve végrehajtásra is vonhatunk le érdemi, talán még hasznosítható következtetéseket.

⁶ Moore, P.: *The Forensic Handbook*. Barnes and Noble Books. New York, 2004. 105. o.

⁷ http://www.innocenceproject.org/Content/Jerry_Miller.php

Letöltés ideje: 2021.02.18.

1. Napjainkig a felismerések processzusa (folyamatosan, századokon át) személyekhez kötődött. Éppen ezért nem csodálkozhatunk, hogy a rabszolgatartó ókori államokban csak szabad emberektől fogadták el külön kontroll nélkül a kiválasztást, ám – kivételesen, ha más nem állt rendelkezésre – a rabszolgától kapott vallomást, felismerést mindig kínvallatással ellenőrizték. Ha pedig ennek egy szabad ember ellentmondott, akkor el sem fogadták, semmisnek tekintették.⁸
2. Az ókori görög birodalomban a felismertetés kizárólag a bíróság előtt zajlott, és inkább szembesítés jellegű bizonyításról beszélhetünk, hiszen a tanú az eljárás összes résztvevője előtt kellett, hogy a személyt vagy tárgyat felismerje. A filozófusok már ekkoriban is foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogyan lehetne a tanú e bizonytalan helyzetéből fakadó hátrányokat és így a téves vagy hamis tanúskodás kérdését megoldani.⁹
3. A Római Birodalomban (i. e. II. század–i. sz. V. század) – a korai rabszolgatartó államokhoz hasonlóan – Rómában sem volt hitele a rabszolga szavának. A tulajdoni viszonyokat tükrözően a kihallgatást és a felismertetést a rabszolga gazdája végezte, hatósági személyek jelenlétében.¹⁰
4. A feudalista időszakban a beismerés mindenáron (minden módon) való megszerzése szinte szükségtelenné tette a tanúvallomásokat, a felismeréseket. Az a vallomás, választás értékelődött fel, ami terhelő volt az eljárás alá vontra, legfeljebb – a vallással erősen átítatott társadalmakban a hit erejét felhasználva – eskü alatt hallgatták ki őket.

⁸ Lásd részletesebben: 1000 év törvényei (Forrás: www.1000ev.hu, Letöltés ideje: 2021.01.15.), illetve Móra Mihály – Kocsis Mihály: A magyar büntető eljárási jog. Tankönyvkiadó. Budapest, 1961.

⁹ Lásd részletesebben: 1000 év törvényei Forrás: www.1000ev.hu, Letöltés ideje: 2021.01.15.); Dülk Tamara: A felismerésre bemutatás és a justizmord. Kézirat. Pécs, 2011. 14. o.

¹⁰ Lásd erről részletesebben: Pókecz Kovács Attila – Benedek Ferenc: Római magánjog. Ludovika Egyetemi Kiadó. Budapest, 2020.

És csak abban az esetben nem értékelték a rajtuk keresztül szerzett bizonyítékot, ha az nem a perbe fogott bűnösségére mutatott.¹¹

5. Magyarországon már Szent István korától maradtak fenn írásos emlékek arról, hogy létezett valamiféle felismertetési módozat. Azért is fogalmaztam így, mert a mai terminológiát nem használták. Sőt, gyakran egyáltalán semmilyen kifejezéssel nem illették az ilyen jellegű bizonyítást. A korabeli szabályozásban nem találunk részleteket, ám a köztudatban ismert volt, hogy ha valakit sérelem ért vagy jelen volt, mikor az történt – az igazságszolgáltatást elősegítendő – rámutathatott a bűnösre. Tehát az eljárási szabályokat ebben az esetben a szokásjogban kell keresnünk, tételes jogi szabályozás pusztán a tanúságtételek értékelésére született.¹²
6. Kálmán királyunk elrendelte: „*a tanút kihallgatása előtt meg kell gyóntatni és hogy azt, ki valótlannul vallott, tanúságtételre többé ne bocsássák.*”¹³ Részletesebb rendelkezések a tanúk kihallgatásáról törvényeinkben csak a *communis inquisitio* behozása, vagyis a XIV. század közepe óta találhatók.¹⁴
7. Az iménti lábjegyzetben megjelölt rendelkezések (szabályok) leképezték a korabeli társadalmi viszonyokat: minél magasabb társadalmi osztályból való a tanú, a vallomása annál nyomatékosabban értékelendő a bíróság részéről. A bizonyításban – a középkor szokásainak megfelelően – Magyarországon is alkalmazták a kínvallatást. Akkortájt az osztrák törvények tekintélye uralkodott: nem véletlenül III. Fer-

¹¹ Lásd erről részletesebben: Herger Csabáné – Kajtár István: Egyetemes állam- és jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2015.

¹² Lásd részletesebben: 1000 év törvényei (Forrás: www.1000ev.hu, Letöltés ideje: 2021.01.15.), illetve: Béli Gábor: Magyar jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó. Budapest–Pécs, 2000.

¹³ Kálmán Király Dekrétumainak Első Könyvének 27. fejezete.

¹⁴ Jelentősebb rendelkezéseket találhatunk I. (Anjou, Nagy) Lajos 1351. évi XXIII. törvénycikkében, I. (Hunyadi) Mátyás 1486. évi XIV. törvénycikkében, valamint a Hármas-könyvben. Ez az *inquisitio* inkább a polgári nemes eljárás intézménye volt, és azt a panaszló fél kérelmére a király, a nádor vagy az országbíró rendelte el.

dinánd büntető rendtartását, az 1656-os Landgerichtsordnung-ot Praxis Criminalis néven a magyar törvénytárhoz csatolták. Elmondható az is e korról, hogy az inkvizitórius szemlélet nem tudta teljesen kiszorítani a vádeljárást.¹⁵

A nyomozó eljárás szükségszerű következményeként kiemelkedett a vádlotti vallomás jelentősége. A hatóságok – köztük a bírók – fő feladatnak tartották a vádlott beismerésre bírását. Még a kínvallatás király általi megszüntetése után is alkalmaztak börtöltetést, verést a megvallás kikényszerítésére.

A középkori bizonyítási eszközök, így az istenítéletek, párbajok, eskük eltörlése előmozdította a tanúvallomások gyakoribb felhasználását. Eskü alatt tett két tanúvallomást már teljes bizonyító erejűnek értékelték. Egyúttal megindult a tanúk egyenlőként kezelése is, hiszen szavahihetőségük és tudomásuk már nem társadalmi helyzetükhöz kötődött.¹⁶

8. A XVIII–XIX. századi inkvizitórius felfogás a felismertetést a szembesítés egyik kategóriájának tekintette. A „real-confrontatio” személyek vagy tárgyak fel- vagy bemutatását jelentette felismerés, személyazonosság megállapítása céljából.¹⁷

Kezdetben a tanúszerzésre korlátozódott, majd az emberi megismerés módszereinek fejlődésével kiegészült a tárgyi bizonyítással. A büntető perjogban a szembesítés alábbi kategóriáit állították fel:

- a) személyes szembesítés (personalis confrontatio);
- b) virtuális szembesítés: ellentmondó állítások, vallomások felolvasása (confrontatio);

¹⁵ Indokolás a Magyar Királyi Igazságügyi Miniszter által az 1892/97-iki Országgyűlés negyedik ülészakában a Képviselőház elé terjesztett Bünvádi perrendtartás törvényjavaslatához. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1895. 16. o.

¹⁶ Indokolás a Magyar Királyi Igazságügyi Miniszter által az 1892/97-iki Országgyűlés negyedik ülészakában a Képviselőház elé terjesztett Bünvádi perrendtartás törvényjavaslatához. Pesti Könyvnyomda Rt. Budapest, 1895. 17. o.

¹⁷ Lásd erről részletesebben: Katona Géza: Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1977. 2. és 3. fejezet.

- c) tárgyak vagy személyek fel- vagy bemutatása felismerés, személyazonosság megállapítása céljából (real-confrontatio).¹⁸

A real-confrontatio már Mária Terézia 1768-ban kibocsátott büntető kódexében, a Constitutio Criminalis Theresiana-ban is megjelent, mint „a gyanúsított személyére vonatkozó bizonyosság” meghatározása. Olyankor, ha a gyanúsított kilétét illetően kétség merült fel, illetve a bűntárgyak felmutatása, a felismertetés szükségessé vált a sértett, a tanú vagy a gyanúsított előtt.¹⁹

Sor kerülhetett bírói szemlére is, abban az esetben, ha a bíróság is szemügyre kívánta venni az adott tárgyat.

A Constitutio Criminalis Theresiana 35. § 14. pontja utal arra is, hogy a büntett elkövetésére felhasznált tárgyak (például szerszámok, fegyverek) lényeges indíciumként szolgálhatnak, és felmutatásuk vagy bemutatásuk alkalmas lehet akár a beismerés elérésére, akár a harmadik személy eskü alatti vallomástételére.

9. A XIX. században a személyek és tárgyak felismertetése továbbfejlődött, kiegészült számos pszichológiai elemmel, és egyre jelentősebb szerepet játszott a bizonyítási eljárásban. A bűnvizsgálat újszerű rendjét az 1843-as Büntetőjogi Javaslatok fogalmazták meg. Elsőként határolódott el a perbeli vizsgálódás feudális modelljétől. Annak ellenére, hogy nem lépett hatályba, érdemes megemlíteni, hogy 9 alcímében 156 szakaszában hogyan érintette a felismertetést. A 117. és 170. szakaszaiban betű szerint ezt olvashatjuk:

„117. § A holt-test, mielőtt felbonczoltnék, olly személyeknek, kik a meghalálozottat ismerték, és a vádlottnak megismerés végett előmutatandó lészen. de a melly előmutatás úgy történjék, hogy minden kísérletek, és vallomásra való reá beszélések (suggestiok) a lehetőségig elkerültsenek.

¹⁸ Katona Géza: Bizonyítási eszközök a XVIII–XIX. században. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1977. 200. o.

¹⁹ Lásd erről részletesebben a Constitutio Criminalis Theresiana 35. § pontjaiban.

170. § Midőn a tanú elejébe személyek, vagy dolgok megismerés végett terjesztetnek, azoknak pontos leírására, és minden megkülönböztető jelek előadására előlegesen felszólítandó. Ollyas esetekben továbbá, hol a tévedés vagy csalódás legkisebb gyanújától tarthatni, még ezen felül köteleességében áll a bűnvizsgáló bírónak, a megismerendő személlyel vagy dologgal egyetemben a tanú elejébe még más, ahhoz a fő megismertető jelekben hasonló személyeket vagy dolgokat is – ha lehetséges – előállítani, hogy az illetők közülök ön maga kiismerje.”²⁰

Látható, hogy a 170. § alapján személy- és tárgyfelismerésről is beszélhetünk. A felismerésre bemutatást megelőzte egy előzetes kihallgatás, amely során az érintett személynek (tanúnak) nyilatkoznia kellett arról, hogy a kérdéses személy vagy tárgy milyen főbb ismertetőjegyekkel rendelkezett. Kétség esetén a bűnvizsgáló elrendelhetette, hogy hasonló tulajdonságokkal bíró személyek vagy tárgyak közül történjen a kiválasztás.

A személyek együttes bemutatása mellett hasonlóan zajlott a tárgyak szembeállítására is. Ennek célja egyrészt az akarathajlítás, vagyis a gyanúsított szembeállítására tettének tárgyi következményével, illetve a sértett, tanú vagy gyanúsított előtt a büntárgyak felmutatása felismerés érdekében.²¹

A 117. § szerint holttest felismertetésére is sor kerülhetett olyan személyek esetében, akik ismerték az elhunytat.

Ebben a szakaszban rögzítették még a befolyástól való mentesség követelményét is.

A konkrét real-confrontatio-s szabályok között az alábbiakat találjuk:

²⁰ Fayer László: Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye I. kötet. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest 1896. 168–177. o.

²¹ A szembesítést külön szakaszokban (171–175. §) szabályozták (volna).

- a) a tanú előzetes kihallgatása a felismerendő személy (vagy tárgy) ismertetőjegyeire nézve;
- b) a felismerendő személy (vagy tárgy) tényleges szembeállítása;
- c) a felismertetés olyan módon történő megszervezése, hogy a tanú előtt a felismerendő személyt (vagy tárgyat) ne egyedül, hanem „fő megismertető jelekben” hasonló személyekkel (vagy tárgyakkal) együtt mutassák fel, ha fennáll a tanú részéről a tévedés legkisebb gyanúja.

10. Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk (a Bünvádi perrendtartás, a továbbiakban Bp.) a felismertetést a kihallgatáshoz köti, önállóan nem nevesíti.²² Három (betű szerint idézett) szakaszban utal a tág értelmű szembesítésre, latinul *recognitoria*:

„136. § Oly tárgyak azonosságának megállapítása céljából, melyek a bűncselekménnyel összefüggésben állanak, vagy a terhelt ellenében bizonyítékul szolgálhatnak; a terheltet részletes leírásukra kell felszólítani és azután elismerés végett meg kell őket a terheltnek mutatni, illetőleg ha a felismerendő tárgyak a bíróság elé nem szállíthatók, a terheltet hozzájuk kell vezetni.

213. § Ha a vallomással valamely személy vagy tárgy azonossága állapítandó meg, a tanu ezeknek leírására szólítandó fel; a személy vagy tárgy csak ezután mutatandó meg neki.

310. § Ugyancsak az elnök teljesíti a nézete szerint, vagy a törvényszék határozata folytán szükséges szembesítéseket és mutatja fel ama tárgyakat, a melyeknek azonossága megállapítandó.

²² Finkey Ferenc: A magyar büntető eljárás tankönyve. Politzer Zsigmond Kiadása. Budapest, 1899.

*Nyomot hagyó körülményre vonatkozó kihallgatás esetén a tanú arra a helyre vezethető, a hol a nyomok vannak vagy voltak.*²³

Tárgyak szembeállítására hasonló körülmények között történt. A cél azonban általában nem pusztán a tárgy azonosítása volt, hanem inkább az elkövető szembesítése saját tetteinek következményeivel. A büntérgyak felmutatása felismerés céljából a bíróságon is történhetett bírói szemle keretében.²⁴

Itt emelem ki azt a jogtörténeti ténytet, hogy a Bp. már külön paragrafusokban tárgyalta a szoros értelmű szembesítés (confrontatio) szabályait:

„138. § A terhelt más terhelttel vagy tanuval a nyomozás és a vizsgálat folyamán is szembesíthető, ha egymástól lényegesen eltérő vallomást tettek és az ellentmondást nem lehet másképpen tisztába hozni, vagy ha alaposan kell tartani attól, hogy a főtárgyaláson a szembesítés nem fog megtörténni. Egyidejűleg csak két terhelt, illetőleg csak a terhelt és egy tanú szembesíthetők.

214. § Szembesítésnek rendszerint csak a főtárgyaláson van helye. Ha azonban a terhelt és a tanu, vagy a tanuk egymás között eltérőleg vallanak s az ellenmondás másként nem hozható tisztába, vagy ha alaposan lehet attól tartani, hogy a szembesítés a főtárgyaláson nem történhetik meg, a terhelt és a tanu vagy tanuk a nyomozás vagy a vizsgálat alatt is szembesíthetők egymással. Kettőnél több egyén egyidejűleg és egyenél több körülményre nézve egyszerre nem szembesíthető egymással.

²³ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról: 136. §, 213. §, 310. § Bűnvádi perrendtartás. Grill Károly Cs. és Kir. Ud. Könyvkereskedése. Magyar Törvények 3. kiadás. Budapest, 1905.

²⁴ Kovács Kálmán: A magyar büntetőjog és büntetőeljárás jog története 1848-tól 1944-ig. Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest 1971. 59–67. o.

A 205. § 1. pontjában említett hozzátartozók, még ha önként tettek is tanuságot, a terhelttel nem szembesíthetők, hacsak ez maga nem kívánná.

309. § Ha a vádlott és a tanu, vagy a tanuk egymás között valamely lényeges körülményre nézve eltérő vallomást tesznek, szembesítésük eszközzendő.”

A tárgyak felmutatására és a szembesítésre a főtárgyaláson került sor. A terheltek nemcsak más terheltekkel, illetve a tanúk nemcsak a tanúkkal, hanem a terheltek és a tanúk egymással is szembesíthetők voltak.²⁵ A szembesítés kérésre történő elrendelése a terheltek védelmi érdekeinek biztosítását volt hivatott szolgálni, amennyiben annak teljesítése nem ütközött akadályba.

11. A XX. században elsőként megszületett (szocialistának titulált) büntetőeljárás kódex, az 1951. évi III. törvény nem említi a felismerésre bemutatást, még a kihallgatások között sem. Jellemzően a kriminalisztika tankönyvek boncolgatták ezt a cselekményt és adtak hozzá krimináltaktikai ajánlásokat.²⁶
12. Ugyanez mondható el a következő büntetőeljárást szabályozó 1962. évi 8. sz. törvényerejű rendeletről. Még mindig hiába keressük az önálló felismerésre bemutatást, miközben a gyakorlatban rendszeresen alkalmazták a nyomozó hatóságok.²⁷ A 60-as évek végén egyre erősödtek a jogelméleti követelések a valós, megjelenített törvényi szabályozásra. Kiemelek a követelő hangok közül kettőt, elsőként Lipovszky Jánosét, aki megfogalmazta: „Az új büntetőeljárás törvényekben mind több olyan nyomozási cselekmény kerül szabályozásra, amely azelőtt csak a kriminalisztikai tankönyvekben szerepelt (felismertetés, nyomozási kísérlet, helyszínelés, körözés, kihallgatás stb.)

²⁵ 1896. évi XXXIII. törvénycikk indokolása a bűnvádi perrendtartásról.

²⁶ Részletesen taglalja a kihallgatási fejezetben Katona Géza a felismertetést az 1961-es 725 oldalas tankönyvben. Lásd erről: Felismertetés. In: Garamvölgyi Vilmos (főszerk.): Kriminalisztika. BM. Budapest, 1961. 494–499. o.

²⁷ Dülk Tamara: i.m. 14. o.

és a krimináltechnika fejlődésének eredményei is szót kérnek a törvénykönyv alapján."²⁸

Ám szükségét érezte a változásnak Gödöny József is, aki monográfiájában kifejtette: „*A hazai vonatkozásban indokolt lenne a nyomozási gyakorlatban kialakult és bevált intézmények törvényi szabályozása, illetőleg a meglévő intézmények továbbfejlesztése.*

A szocialista törvényességnek jobban megfelelne az a helyzet, ha a gyakorlatban széles körben alkalmazott olyan eljárások, amelyek eredményeként bizonyítékok keletkeznek a bűnügyekben, az eljárási törvényben és ne utasításokban lennének szabályozva (pl. felismerésre bemutatás)."²⁹

13. A fenti jogtudományi törekvések 1973-ban eredményt értek el. Az 1973. évi I. tv.-ben alapelveként érvényesült, hogy „*a valóságnak megfelelő tényállás felderítése érdekében haladéktalanul meg kell tenni minden törvényes és célszerű intézkedést*”.³⁰ Szót érdemel az is, hogy a bizonyításról szóló IV. fejezetben a törvény megengedte védő jelenlétét a bizonyítási eljárásoknál, így az immár külön nevesített felismerésre bemutatásnál is.

„134. § (3) A gyanúsított, a védő és a sértett jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál. A felsoroltak értesítése mellőzhető, ha a késelem veszéllyel jár. Az értesítést mellőzni kell, ha ennek következtében a tanú zártan kezelt adatai a gyanúsított, a védő és a sértett előtt ismertté válnának.

(4) Aki nyomozási cselekménynél a (3) bekezdés értelmében van jelen, indítványt terjeszthet elő és észrevételt tehet.

(5) Azoknál a nyomozási cselekményeknél, amelyeken a védő jelen lehet, a védő mellett vagy helyetteseként ügyvédjelölt is jelen lehet.

²⁸ Lipovszky János: Magyar jogászsövetség VII. kongresszusa. Belügyi Szemle 1969/7. szám. 69. o.

²⁹ Gödöny József: Bizonyítás a nyomozásban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1968. p. 189.

³⁰ 1973. évi I. tv. 131. § (1) bekezdés.

135. § (1) *A nyomozó hatóság a szemle, a helyszínelés, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás, a lefoglalás, a házkutatás és a motozás végrehajtásánál, valamint az írni-olvasni nem tudó személy kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv ismertetésénél a terhelt, védője, valamint a szemlével érintett személy, továbbá a lefoglalást, a házkutatást, a motozást elszenvedő személy, továbbá az írni-olvasni nem tudó személy indítványára – elháríthatatlan akadály kivételével – hatósági tanút alkalmaz. Erre az érdekeltet figyelmeztetni kell. A hatósági tanú igazolja annak a nyomozási cselekménynek a lefolyását és eredményét, amelynél jelen volt.*

(2) *A nyomozási cselekmény előtt a hatósági tanút a jogairól és a kötelességeiről fel kell világosítani. A nyomozási cselekményt úgy kell lefolytatni, hogy azt a hatósági tanú nyomon követhesse. A hatósági tanú a nyomozási cselekményre észrevételt tehet.*

(3) *Hatósági tanúként olyan, lehetőleg érdektelen személyt kell igénybe venni, aki képes érzékelni és igazolni a nyomozási cselekmény elvégzését. Nem lehet hatósági tanú az eljáró ügyész, a nyomozó hatóság tagja; az eljáró ügyészség vagy nyomozó hatóság alkalmazottja csak akkor lehet hatósági tanú, ha más személy igénybevételének elháríthatatlan akadálya van.*

(4) *A hatósági tanúként közreműködésre senki sem kötelezhető.*

(5) *A nyomozási cselekményről készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni a hatósági tanú nevét, lakcímét, érdektelenségét vagy esetleges érdekelttségét. Ha a hatósági tanú az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság alkalmazottja, a lakcíme helyett a munkakörét, illetve beosztását kell feltüntetni. Ha a nyomozási cselekmény során a hatósági tanú észrevételt tett, a jegyzőkönyvben ezt is fel kell tüntetni.*

(6) *A tanú költségére vonatkozó rendelkezéseket a hatósági tanúra is alkalmazni kell.*”

A bizonyítás eszközei között pedig önállósította a felismertetést:

„61. § (1) A bizonyítás eszközei különösen a tanúvallomás, a szakvélemény, a tárgyi bizonyítási eszköz, az okirat, a szemle, a helyszínelés, a bizonyítási kísérlet, a felismerésre bemutatás és a terhelt vallomása.

(2) Az eljárás során fel lehet használni a bizonyítás olyan eszközeit is, amelyeket az arra illetékes hatóságok – a törvényben meghatározott feladataik teljesítése során – a büntetőeljárás megindítása előtt szereztek meg.

(3) A bizonyítás eszközeinek nincs előre meghatározott bizonyító ereje.

(4) A kétséget kizáróan nem bizonyított tény a terhelt terhére értékelni nem lehet.”

Konkrétan a felismerésre bemutatásról kinyilvánította:

„86. § (1) A terheltnek vagy a tanúnak személyt vagy tárgyat felismerés céljából be lehet mutatni.

(2) Azt, akitől a felismerés várható, előzetesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, és miről ismerné fel.

(3) A személyt vagy a tárgyat olyan körülmények között kell bemutatni, amely a terhelt vagy a tanú befolyásolását kizárja.

(4) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott személy a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhesse. Ha a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.”

14. A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. tv., amely 2003. július 1-jén lépett hatályba, a felismerésre bemutatást a bizonyítási eljárások között szabályozta két (tovább részletező, pontosító) szakaszban:

„122. § (1) A bíróság, illetőleg az ügyész felismerésre bemutatást rendel el és tart, ha az személy vagy tárgy felismerése céljából szükséges. A terheltnek vagy a tanúnak felismerésre legalább három személyt vagy tárgyat kell bemutatni. A terheltnek vagy a tanúnak – ha más lehetőség nem áll rendelkezésre – felismerésre személy vagy tárgy fényképen, illetőleg más adathordozón rögzített kép-, illetőleg hangfelvételen is bemutatatható.

(2) A felismerésre bemutatás előtt azt, akitől a felismerés várható, részletesen ki kell hallgatni arról, hogy a kérdéses személyt vagy tárgyat milyen körülmények között észlelte, milyen kapcsolata van vele, milyen ismertetőjeleiről tud.

(3) Személyek bemutatása esetén az üggyől független és a felismerést végző által nem ismert, továbbá a kérdéses személlyel a fő ismertetőjegyekben megegyező tulajdonságú – így különösen vele azonos nemű, hasonló korú, testalkatú, bőrszínű, ápoltságú és öltözetű – személyeket kell a kérdéses személlyel egy csoportba állítani. Tárgyak bemutatása esetén a kérdéses tárgyat hasonló tárgyak között kell elhelyezni. A kérdéses személynek vagy tárgynak a csoporton belüli elhelyezkedése a többitől jelentősen nem térhet el, és nem lehet feltűnő.

(4) A bemutatást több felismerő személy esetében is külön-külön, egymás távollétében kell végezni.

(5) Ha a tanú védelme szükségessé teszi, a felismerésre bemutatást úgy kell végezni, hogy a felismerésre bemutatott a tanút ne ismerhesse fel, illetőleg ne észlelhesse. Ha a tanú személyi adatainak zárt kezelését rendelték el, erről a felismerésre bemutatásnál is gondoskodni kell.³¹

³¹ A végrehajtási részletszabályokat (például a holttest, testrész felismertetését) a belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló a 23/2003. (VI. 24.) BM-IM együttes rendelet (Nyer.) 44–50. szakaszai adták meg.

123. § (1) A bizonyítási kísérletre és a felismerésre bemutatásra a szemle szabályait értelemszerűen alkalmazni kell.

(2) A bíróság, illetőleg az ügyész a szemle, a bizonyítási kísérlet és a felismerésre bemutatás tartásához a nyomozó hatóságot is igénybe veheti. A nyomozó hatóság a bíróság utasításait határidőre teljesíti.

(3) A szemlét, a bizonyítási kísérletet és a felismerésre bemutatást – ha az ügyész másképp nem rendelkezik – a nyomozó hatóság is elrendelheti, és tarthatja.

(4) A terhelt, a tanú, a sértett és más személy a szemlének, a bizonyítási kísérletnek és a felismerésre bemutatásnak köteles magát alávetni, a birtokában levő tárgyat a szemle, a bizonyítási kísérlet, illetőleg a felismerésre bemutatás céljából köteles rendelkezésre bocsátani. E kötelezettségek teljesítésére a terhelt kényszeríthető, a sértett és más személy pedig rendbírsággal sújtható.

(5) A szemle, a bizonyítási kísérlet és a felismerésre bemutatás lefolyását rendszerint kép- vagy hangfelvételrel vagy egyéb berendezéssel rögzíteni kell. A rögzített kép- vagy hangfelvételt az iratokhoz kell csatolni; az az eredeti célon kívül más célra nem használható fel.”³²

Záró gondolatok

1. Vázlatos történeti elemzésemből kiviláglik, hogy a tradicionális történeti időszakban nem beszélhetünk önálló felismertetési nyomozási cselekményről, jogtörténeti intézményről. Még a XX. század elején is csak a kihallgatások egyik speciális fajtájának tekintették. Saját lábra állása a modern kriminalisztika megjelenésével és felvirágzásával in-

³² A Nyer-rel lényegében egyező szabályozást tartalmazott a pénzügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 17/2003. (VII. 1.) PM-IM együttes rendelet.

dult el. Manapság már szeparáltan nevesített intézmény szerte a világban, köztük hazánkban is.³³ Olyan önálló büntetőeljárás (nyomozási-tárgyalási) cselekmény, amelynek vannak jogi, kriminalisztikai és pszichológiai aspektusai. Ezek beható ismerete és tisztességes alkalmazása szolgálhat táptalajul ahhoz, hogy a hatóságok megelőzzék (elkerüljék, kivédjék) a téves felismerésre bemutatásokat, végső soron pedig a büntető igazságszolgáltatás szégyenfoltjait, a justizmord eseteket.

2. A fenti példákból és történeti levezetésből azon következtetésemet is közreadom, hogy mind a korábbi megnevezések, mind a ma hatályos Be. intézményi címhasználata helytelen. Valójában sokkal inkább felismerési kísérletről van szó, az esetleges kiválasztás megkísérlését kellene a törvényszövegnek, az intézményi megnevezésnek is közvetíteni. (Hasonlóan a bizonyítási kísérlethez.) Önmagában a „bemutató” szó is azt sugallja a felismerőnek, hogy neki márpedig itt és most mindenképpen választania kell a felállított (többek között személyek, tárgyak, képek, fotók) közül.
3. Sajnos sem a korábbi kódexek, sem a mai Be. külön nem mondja ki, nem követeli meg azt, hogy:
 - a) lehetőleg az eredeti észlelési körülmények között szükséges megtartani a felismertetést;
 - b) azt is célszerű lenne rögzíteni a törvényi megfogalmazásban, hogy a felismertetést végzőnek fel kell hívnia a felismerőt (ki kell oktatnia): nem biztos, hogy az elkövető a felismerendő személyek között van, nem kötelessége a kiválasztás. (Ugyanez tárgyak felismertetése esetében is alkalmazandó figyelmeztetés.)

³³ A Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. tv. 210. § tartalmazza a hatályos rendelkezéseket a felismerésre bemutatásról.

Fenyvesi Csaba: A felismerési eljárások történeti üzenetei konkrét ügyek és korszakok tükrében

Látható, hogy az első pontú üzenetem egyértelműen a jogalkalmazóknak (nyomozóknak, vizsgálóknak) szól, míg a második-harmadik nekik is, de inkább a jogalkotóknak. Ugyanakkor mindháromnak közös a fókusza: tévedésmentes felismerések végrehajtása.